

Karl Popper a muzeologie: mezi objektem a muzeálií

Jan Dolák

PhDr. Jan Dolák, PhD.
Comenius University in Bratislava
Faculty of Arts
Department of Ethnology and Museology
Gondova 2
814 99 Bratislava
Slovakia
e-mail: jan.dolak@uniba.sk

Muzeológia a kultúrne dedičstvo, 2018, 6:2:7-17

Karl Popper and Museology : Between object and musealia

The paper summarizes both the division of the world and the approach towards things of different philosophers (Plato, Hegel, Moore, Russel, Whitehead, Heidegger, Wittgenstein, Reichenbach, Patočka). Special attention is given to the system of three worlds (material, psychic, and real – ideal, immaterial) of Karl Popper. Those approaches are applied to the understanding of a museum collection in both theoretical and practical sense.

Key words: museology, museum, collection, philosophy, K.R.Popper, structure

Je evidentní, že pojmání světa skutečností může být vícero. Např. stůl představuje svů fyzický, reálný svět, zatímco naše myšlenky, vnímání, případně emoce spojené s tímto stolem skutečně existují, ale je to svět jiný. Skutečnost, jako třeba „bdělost“, nepochybně také existuje, je to však jiný „svět“ než zmíněný stůl. Červená barva existuje, ale ve skutečnosti je to určité vlnění s definovanou vlnovou délkou.

Pojmání světů z pohledu filozofie

Filozofové se vždy snažili svět nějak členit. Podle Platona spočívá naše poznání v chápání neměnných forem či idejí. S vývojem světového ducha pracoval G. W. F. Hegel. Také anglický představitel tzv. oxfordské školy George Edward Moore (1873-1958) pracoval se základním dělením na tři truismy. Podle něj je základem hovorového jazyka „*common sense*“, ze kterého činí i kritérium pravdivosti. Truismy (poznatky, přesvědčení) jsou:

- O existenci materiálních předmětů a jiných lidí v reálném prostoru a čase.
- O existenci vědomí a aktů vědomí u lidí, případně některých zvířat.
- O poznatelnosti existujících předmětů a vědomí.

Problematikou pojmání světa (světů) se však zabývali i další filozofové. Bertrand Russel (1872-1970) považoval za pojítko mezi jazykem a objektivní realitou „*ostenzivní definice*“. Je to proces, jehož pomocí se nějaká osoba učí rozumět slovu bez použití jiných slov. Základními kameny světa jsou podle něj „*věci*“ a „*plastnosti a vztahy*“, které dohromady tvoří „*fakty*“, což označuje termínem „*logický atomismus*“¹

Prudký rozvoj přírodních věd v 19. století pak směřoval k novým podobám metafyziky a ontologie a vedl znovu k promýšlení světa jako celku, v čemž za nejvýznamnější myslitele

¹ RUSSEL, Bernard. *Logika, věda filozofie, společnost*. Praha : Svoboda, 1993.

jsou považováni Alfred North Whitehead (1861-1947) a zejména Martin Heidegger (1889-1976), v českém muzeologickém prostředí nejčastěji zmiňovaný opavským docentem Karlem Boženkem. Profesor Petříček vysvětluje Heideggera takto: *“Tak například čtu knihu, v tomto chování či vztahování se mi tato kniha nějak ukazuje, je to cosi co ke něčem slouží; v tomto jsoucnu (v této věci) je zjeveno jakési “aby“ (čtu, abych se poučil, pobavil, zabil čas) a toto „aby“ anticipují, kdykoli beru knihu do ruky. A nejen to: kniha není nic izolovaného, výbrž právě tak jsou v ní zjevné i další poukazy: kniha odkazuje ke čtení a psaní (spolu s tím ke knihovně, tiskárně, papíru, dřevu, – tj. ukazuje souvislosti přírody), ale ukazuje i souvislosti ještě širší, z nichž ke mně jakoby přichází jiní lidé, svět vzdělavců, svět kultury a vůbec lidský svět, – tj. ukazuje do souvislosti kultury“.*³ Toto vysvětlení považujeme za mimořádně důležité pro pochopení podstaty každého sbírkového předmětu (koneckonců i zmiňovaná kniha může být doslova sbírkovým předmětem), zejména pak celé sbírky. Jsoucí (v Petříčkově příkladu kniha) nikdy není zjevné jako něco izolovaného, osamoceného. Zjevné je to, že předem vím, toto je kniha, její smysl je mi už předem „zjevný“, otevřený. Tedy svět je vždy nějak „dříve“ než zjevující se jsoucno (kniha). Věc tedy má vždy nějaký význam a vztahujeme se k věcem, protože nám jde o naše bytí. *„Ony souvislosti, spínající věci navzájem strukturou poukazů a vzájemného odkazování k širším a širším okruhům, nejsou souvislosti čistě věcné. Světlo, díky němuž jsou věci zjevné, dopadá na ně z lidské existence; takto jsou vždy již předem odhaleny, oslovují mne, mají pro mne význam, značí. Zjednodušeně řečeno: protože jsem zainteresován na svém bytí, jsem jakoby ustavičně na cestě, tj. jsem volný ke svému bytí, mám vzhledem ke svému bytí vždy nějaké možnosti. Malá ilustrace, která snad usnadní pochopení: věci se nám ukazují jako mající význam právě proto, že jsme plni zájmů; já nejsem věc mezi věcmi, výbrž rozumím jim, nejsem k nim lhostejný – právě proto že nejsem lhostejný sám k sobě.“*⁴

Pro Ludwiga Wittgensteina (1889-1951) je svět souhrn faktů nikoli věcí. Fakt je pak konfigurace věcí, tedy fakt je se skládá z věcí v určitých vztazích. Jako komplikovaný výrok můžeme rozložit na elementárnější výroky, tak i fakta můžeme převést na elementárnější fakta, která jsou složena z předmětů a věcí. Fakty přitom nejsou entitami, jež pojmenováváme jmény (slovy), ale entitami, které tvrdíme. Slovenská filozofka Denisa Slouková uvádí pro tento přístup tento příklad: *„Hrnek je předmět. To, že držím hrnek v ruce, je faktem. To, že nyní hrnek neleží na stole, je faktem. To že nyní hrnek „leží na stole“ není faktem, ale mohlo by být. Ten fakt „existuje“ jako možnost. Obě možnosti jsou stavem věcí. Stav věcí je spojením předmětů, předměty navzájem souvisí ve stavu věcí, jako články řetězu. Předměty se mohou vyskytovat ve všech možných stavech věcí, nikoli však mimo tyto stavy věcí. Různé stavy věcí jsou na sobě nezávislé. Jejich „celek“ (svět) tedy není celkem ve smyslu „holos“ (systémem, strukturou) ale ve smyslu „úhrnu“ všech jednotlivých případů a možností. Myšlenka spočívá v tom, že si děláme obrazy faktů. Logický obraz faktů je myšlenka“.*⁵ *„Proto nelze svět vyčerpat tím, že bychom vypracovali úplný soupis izolovaných věcí (položek, z nichž se skládá svět)“.*⁶ *„Věc známe z jejích možných vztahů, jež může zaujímat k jiným věcem“.* *„Jako si prostorové předměty nemůžeme myslet vně prostoru a časové vně času, právě tak si žádný předmět nemůžeme myslet vně jeho spojení s jinými předměty“.* *„Všechny předměty takto tvoří cosi jako logický prostor, jakousi neviditelnou síť, v níž se věci mohou v různých situacích vyskytovat a mimo níž nemají smysl.“*⁸

² Anticipace – očekávání.

³ PETŘÍČEK, Miroslav. *Úvod do současné filozofie*. Praha : Hermann & synové, 1997, s. 71-72.

⁴ PETŘÍČEK, ref. 3, s. 73.

⁵ SLOUKOVÁ Danica. *Sešity k dějinám filozofie. Pro studium na VŠE Praha. Filozofie 20. století. 1. část*. Praha: Oeconomica, 2003 47-48.

⁶ PETŘÍČEK, ref. 3, s. 134.

⁷ Tamtéž.

⁸ PETŘÍČEK, ref. 3, s. 135.

Zajímavé „*dělení světa*“ přináší Hans Reichenbach (1891-1953). Ten rozeznává „*illata*“, odvozené věci (např. elektrina, kterou nevidíte proudit vodičem), „*concreta*“ utvářející svět pozorovatelných věcí a „*abstracta*“, která jsou kombinací „*concret*“, nejsou bezprostředně pozorovatelná, ale jde o „zkratku“, která sumuje všechny pozorovatelné jevy ve vzájemných vztazích. „*Illata*“ oproti tomu nejsou kombinacemi „*concret*“, ale jsou z nich odvozeny. Vnitřní stavy lidského těla jsou „*illata*“, neboť pozorujeme pouze reakce těla, nikoliv vnitřní podmínky, včetně různých stavů mozku.⁹

Také český filozof Jan Patočka nezkoumal jednotlivé věci, ale přirozený svět. Tedy jeho výklad přirozeného světa není výkladem věcí, ale analýzou toho, díky čemuž věcem rozumíme, což je právě svět v původním významu tohoto slova. Petříček vysvětluje Patočku takto: „*Vidím-li před sebou řadu nejrůznějších nástrojů, jsem vždy schopen je roztřídit podle toho, ke jakému světu patří*“.¹⁰ Jedná se o světy truhláře, zámečnicka nebo spisovatele. Svět (celý) je pak složen z těchto dílčích světů. Vazby dílčích světů a muzejních sbírek jsou na tomto příkladu zcela evidentní.

Karl R. Popper

Rakouský filozof a teoretik vědy Karl Raimund Popper (1902-1994) vrství emergentní události do tří světů. Brněnská docentka Ivana Holzbachová vysvětluje Popperovy přístupy takto: Karl Popper z velké části ztotožňuje lidský vývoj, vývoj společnosti s vývojem poznání. Protože hlavním předmětem jeho zájmu je poznání, soustřeďuje se v souvislosti s problémem vývoje společnosti právě na ně. Vývoj poznání zakotvuje Popper v organickém světě. Také organismy, aby mohly přežít, musí řešit problémy, a proto musí poznávat. Avšak se vznikem pojmové řeči, která má vysvětlující funkce, se dostává poznání na kvalitativně jinou úroveň. Také zde máme co činit s emergentním skokem. To je samozřejmě ještě umocněno vynálezem prostředků umožňujících zachovat už jednou dosažené vědění v objektivované podobě, tj. především vynálezem písma a v moderní době i jiných záznamových médií. Díky tomu lze rozlišit tři „světy“, které Popper označuje jako svět 1, svět 2, a svět 3.

Svět 1 je světem materiálních předmětů, ať už jsou to předměty přírodní nebo předměty vytvořené lidmi, např. technika¹¹ apod.

Svět 2 je světem našich myšlenkových pochodů, tím, co prožíváme, když myslíme, uvažujeme, řešíme problémy.

Svět 3 je světem výsledků našich myšlenkových pochodů, tj. svět teorií v nejširším slova smyslu, svět mýtů i svět např. umění. Popper dokonce tvrdí, že v širokém smyslu lze do světa 3 počítat všechny produkty lidského ducha, např. nástroje, instituce apod. Ke světu 3 patří tyto výsledky myšlenkové činnosti také ve své objektivované podobě, tj. zachycené v knihách, knihovnách, na magnetofonových páscích a jinými způsoby záznamu. V tomto smyslu existuje svět 3 nezávisle na lidech. Jakmile byl jednou lidmi vytvořen, bude - pokud je objektivován a zachycen - existovat jako možnost pro kohokoli, kdo mu bude schopen porozumět. Můžeme

⁹ SLOUKOVÁ, ref. 5, s. 102.

¹⁰ PETŘÍČEK, ref. 3, s. 120.

¹¹ Problematikou muzejní dokumentace techniky, respektive technikou jako součástí dědictví se před časem zabývali: VYSKOČIL, Aleš. Kulturní dědictví a paměť industriálního centra (Případ textilního Brno). In: *Muzeológia a kultúrne dedičstvo*, 5, 2017, č. 1, s. 83-98. GILBERTOVÁ, Marie. Průmyslová krajina města Brna jako významné dědictví a platforma pro kulturní a muzejní projekty. Druhá existence brněnských brownfieldů a bývalých slavných průmyslových objektů se zaměřením na textilní průmysl. In: *Muzeológia a kultúrne dedičstvo*, 5, 2017, č. 1, s. 99-109. PREDANOCY-OVÁ, Barbora – ŽABENSKÝ, Marián. Funkčná konverzia banského kultúrneho dedičstva s akcentom na národné kultúrne pamiatky. In: *Muzeológia a kultúrne dedičstvo*, 5, 2017, č. 1, s. 111-12. NEKUŽA, Petr. Technika v muzejní kultuře. In: *Muzeológia a kultúrne dedičstvo*, 4, 2016, č. 2, s. 67-74.

si představit možnost, že lidstvo vyhyne, avšak jeho knihovny (či muzea – dodává JD) zůstanou. Kdyby se na Zemi dostaly nějaké jiné myslící bytosti a kdyby byly s to rozluštit lidské písmo a řeč, mohl by se náš svět 3 stát součástí jejich světa 3. Objektivní a na lidech nezávislá existence světa 3 se projevuje ještě jiným způsobem. Ve světě 3 existují i ty problémy, případně teorie, které souvisejí s teoriemi nebo vyplývají z teorií, které lidé už objevili, ale jejichž existenci si lidé zatím nejsou vědomi: „Ačkoli tento třetí svět je lidským výtvorem, existuje mnoho teorií o sobě a argumentů o sobě a problémových situací o sobě, které nebudou nikdy vytvořeny nebo pochopeny.“ K vysvětlení tohoto svého názoru uvádí Popper následující příklad: „Nekonečná řada přirozených čísel je náš jazykový vynález; naše konvence; naše konstrukce. Ale ne prvočísla a jejich problémy. Ty objevujeme v objektivním světě, který jsme sice vynalezli nebo vytvořili, ale který se (jako všechny vynálezy) objektivoval, oddělil se od svých tvůrců a stal se nezávislým na jejich vůli: staly se „autonomními“, „zcela ideálními“, staly se „platonickými“. Moderní platonismus např. v logice spočívá podle Poppera na nedorozumění, na snaze „připisovat status logických vztahů mezi předměty světa (tyto vztahy jsou skutečně mimo čas) těmto předmětům samotným.“ „Platonismus“ světa, nesáhá tedy podle Poppera tak daleko, aby popřel svou spojenost s člověkem. Člověk je tvůrcem daných teorií, na vytvoření těchto teorií závisí i problémy, které jsou s ním i logicky spjaty (aniž si to lidé musí uvědomit). „Platonsky“ nezávislé jsou až po svém vytvoření, až poté, co se oddělí od člověka. Jsou tedy „mimočasové“ jen pokud obsahují pravdy a logické vztahy, ale jako náš produkt mají dějiny, tj. dějiny našich idejí. Toto pojetí není něčím, co by bylo charakteristické jen pro Poppera, zastává je mnoho dalších filozofických směrů, např. strukturalismus nebo marxismus. Svět 3 je tedy nejdůležitějším ze všech tří světů. Je tomu tak proto, že obsahuje veškeré naše vědění. Ačkoli alespoň někteří z nás do něho jako jednotlivci můžeme přispět, je náš příspěvek jen nepatrným vzhledem k objemu tohoto světa samého i vzhledem k tomu, co jsme od něho přejali: celá naše výchova, celá naše socializace totiž spočívá právě v tom, že z něho čerpáme poznatky a postoje. „Téměř celé naše subjektivní vědění (vědění ve světě 2) závisí na světě 3, tj. na teoriích (alespoň v možnosti) vyjádřených v jazyce. Celý vývoj našeho poznání se odehrává ve světě 3 a probíhá tam, jak už bylo ukázáno, především ve formě pokusu a omylu. Popper se důrazně staví proti psychologickým domněnkám, které ztotožňují náš poznávací proces (svět 2) s výsledky našeho poznání (světem 3). Nicméně nepodceňuje existenci světa 2. Právě on je totiž prostředníkem mezi světem 1 a světem 3. Bez něho by naše teorie zůstala jen v ideálním stavu a nebylo by možné vytvářet technické aplikace, které jsou s to měnit svět předmětů, a tedy také přispívat k historickému vývoji jako celku. To ovšem nemění nic na skutečnosti, že pro Poppera je historický vývoj především vývojem poznání.¹²

Jen ve světě 3 tedy existují teoretické systémy, vznikají z problémové situace i „nové“ problémy, kritické argumenty i výsledky diskusí. Je nepochybné, že vědění je uloženo i v muzeích, byť většinou ne jako záznam něčeho, ale autentický doklad něčeho. V případě ztráty „zápisů vědění“ (knihovny, muzea apod.) by sice nebyl ohrožena existence člověka jako biologického druhu, ale ohrožena by byla jeho civilizace.

Podle Danici Sloukové je svět 2 o sebeuvědomění subjektu a formování našich domněnek, přesvědčení a věr a závisí na světu 3 (na jazykově formulovaných teoriích). Nejdůležitějším druhem objektivního poznání ze světa 3 je vědecké poznání, které je ústředním problémem každé teorie poznání. Platon sice také předpokládal existenci světa 3 a jeho vlivu na nás, ale jeho svět byl božský neměnný a s konečnou platností pravdivý. Obsahoval pojmy věcí, podstatu

¹² HOLZBACHOVÁ, Ivana. *Příspěvky k otázkám filozofie vědy*. Brno : Masarykova univerzita, 2003, s. 42-68.

věcí (ideje), ale nikoli teorie a argumenty. Hegelovy ideje byly dialekticky se měnící pojmy a významy. Předmětem světa 3 v Popperově výkladu nemohou být pojmy (ideje), neboť jsou pouhými prostředky formulování teorií. Význam pojmů je jen instrumentální, vždy mohou být nahrazeny pojmy jinými. Svět 3 je tedy světem nikoli pojmů, ale teorií, domněnek a hypotéz.¹³

Jiný slovy Popper vytvořil svou vlastní koncepci tří světů: materiálního, světa psychických stavů a reálného nehmotného světa. Jak však byly Popperovy myšlenky akceptovány v muzeologii, respektive jak by jeho přístup mohl být pro muzeologii prospěšný?

Svět muzeologie a muzejních sbírek

Poměrně často tohoto rakouského filozofa citoval docent Z. Z. Stránský, který v kapitole Systém, ve své knize Archeologie a muzeologie, píše:

„Pro vědu je podstatný její poznávkový systém. Věda není pouhý soubor poznatků získaných při poznávání domény, ale systémem, resp. systémem dílčích subsystémů či teorií postihujících poznávací doménu. Obrazně to vyjádřil Karl B.¹⁴ Popper: „Teorie je síť, kterou házíme, abychom chytli svět, racionalizovali ho, vysvětlili i ovládali. Pracujeme na tom, aby se stále zmenšovala oka sítě (POPPER, 1976:31.) Systém tedy na jedné straně postihuje globálně předmět poznávací intence, na druhé straně vede a iniciuje rozvíjení dalšího poznávacího úsilí v zájmu zmenšování „oka sítě“¹⁵.

Kapitolu Teoretická muzeologie pak Stránský uvádí slovy:

„V souladu s pojmáním vědy jako teoretického modelu skutečnosti nebo – jak napsal K. POPPER síť (1976) – považují za potřebné charakterizovat základní poznávací „sít“ muzeologie, která má sice ještě „velká oka“, ale je systémem, který splňuje své poslání.“¹⁶

Pro naše zkoumání je však důležitější jiný Stránského postřeh, a to z kapitoly Poznávací domény:

„Operuje-li archeologie s objektovou pramennou bází, často se setkáváme s argumentací, že se jedná o „mrtvé“ prameny, které mají omezenou výpovědní hodnotu. Proti tomu se staví textové prameny. Ty mají dominující roli v klasické historii. Existuje podstatný rozdíl mezi předmětným a textovým pramenem. Ale archeologický artefakt není svědek bez svědectví. Naopak: nese specifické, onticky autentické svědectví. Textový pramen je naproti tomu fixací myšleného, tj. výrazem subjektu. Proto je i z hlediska informatiky datově omezený, zatímco předmětný pramen je omezen pouze mírou naší poznávací schopnosti. Reálná skutečnost a myšlená není jedno a totéž. Proto ani poznání a interpretace této skutečnosti není převoditelná na interpretaci myšlené skutečnosti. Skutečnost je jedna, obě skutečnosti jistě spolu souvisí, ale to neznamená, že interpretace jedné by se měla podřizovat interpretaci druhé. Tuto diferenciaci bychom si mohli přiblížit na modelu tří světů Karla. Poppera. Tato diferenciaci je jak z archeologického, tak i muzeologického hlediska velmi důležitá a vymezuje pro tyto obory osobitou poznávací oblast třetího světa, ale i vazby s prvním a druhým světem¹⁷.

Stránský automaticky a samozřejmě zařadil muzejní sbírku, potažmo muzeologii do světa 3¹⁸, po něm tento přístup zmiňuje Ivo Maroevič¹⁹ a nedávno jen částečně správně Bernadette Biederman. Tato přední rakouská muzeoložka totiž píše o Stránského epistemologických

¹³ Částečně převzato z: SLOUKOVÁ Danica. *Sešity ke dějinám filozofie. Pro studium na VŠE Praha. Filozofie 20. století, 2. část.* Praha: Oeconomica, 2003, s. 94.

¹⁴ Správně má být „R“, neboť Popper byl Karl Reimund.

¹⁵ STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav. *Archeologie a muzeologie.* Brno : Masarykova univerzita, 2005, s. 115.

¹⁶ STRÁNSKÝ, ref. 14, s. 119.

¹⁷ STRÁNSKÝ, ref. 14, s. 174-175.

¹⁸ STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav. Object-document, or do we know what we are actually collectioning? In: *Object or document? Icofom Study Series 23*, Beijing : ICOFOM, 1994, s. 83-87.

¹⁹ MAROEVIČ, Ivo. Analysing summary. In: *Object or document? Icofom Study Series 23*, Beijing: ICOFOM, 1994, s. 19.

základech vědecké disciplíny, které nebyly dosud falsifikovány²⁰ a odvolává se přitom na Key Concepts of Museology od Andrého Desvallées a Françoise Mairesseho²¹. V celém textu autorů z frankofonní oblasti však slovo falsifikace není a autoři se nikde neodkazují na žádnou práci K. Poppera.

Biedermann dále píše, že Stránský vzal do úvahy Popperovu vědeckou epistemologii falsifikace a došel k závěru, že ani muzeum ani muzejní objekt nemohou být předmětem muzeologie a že Stránský poprvé studoval Popperovy díla v soukromé knihovně svého přítele Friedricha Waidachera. Pravdou však je, že se Stránský s Waidacherem setkal osobně poprvé až v roce 1980²², ale že muzeum není předmětem muzeologie, přednesl nejpozději v roce 1965²³, kdy nejen Waidachera, ale s největší pravděpodobností ani Poppeova díla vůbec neznal.

Také dále Biedeman píše: „*Bez požadované logické falsifikace teorií Stránského, které by byly nutné podle východiska Poppera, je předpoklad, že znalostní systém zavedený Stránským nenaplnil požadavky akademické disciplíny a zůstal neverifikovanými tezemi.*“²⁴ Falsifikaci s odkazem na Burkharta letmo zmiňuje Martin R. Schärer.²⁵

Na tomto místě je třeba rakouskou dvojici, Popper – Biedermann, poněkud přibrzdit. Teoretik vědy Karl Popper odmítal názory novopozitivistů, verifikaci jako kritérium demarkace a jejich důraz na indukci, tedy že vědecké poznání vzniká indukcí z pozorování a experimentů. Proti tomu staví svoji teorii falsifikace. Popper nahradil induktivní metodu verifikace obecných vědeckých výroků založenou na generalizaci pozorování dílčích případů svou tzv. hypoteticko-deduktivní metodou testování teorie, jejíž jádro spočívá ve vystavování vědeckých hypotéz procesům falsifikace. Falsifikovatelnost znamená zjištění, že některý z logických důsledků dané teorie je nepravdivý a potom celá teorie je nepravdivá.

Karl Popper měl a má řadu stoupců, ale na druhé straně i odpůrců. Jeho přístupy byly kritizovány již v meziválečném období (např. Otto Neurath v roce 1935), zcela jinak uvažoval Thomas S. Kuhn či Paul Feyerabend, z českého prostředí je pak Popper kritizován např. prof. Jiřím Heřtem²⁶ či prof. Břetislavem Horynou. Horyna jasně píše: „*Ve společenských (sociálních, kulturních, humanitních) disciplínách, jejichž struktura je více méně narativní, se zdánlivě naprosto racionální požadavek falsifikace může uplatnit jen stěží. Teorie vznikající v tomto typu věd mohou mít pouze formu danou jazykem, protože historické události, sociální jevy nebo literární děje není možné adekvátně podat pomocí matematických nebo logických formulek. Snahy o „přísnou vědu“, které se projevují přenášením metod exaktních věd do společenskovědních disciplín kvůli vyvolání zdání větší vědeckosti, končí zpravidla ve formulacích prázdných scienticistních či technicistních ideálů.*“²⁷ Hlavním důvodem proč Popperova koncepce ztrácí relevanci je jazyková heterogenita společenských věd. Přístup Poppera tedy není všespasitelný.

²⁰ BIEDERMANN Bernadette. The theory of Museology. Museology as it is –defined by two pioneers: Zbyněk Z. Stránský and Friedrich Waidacher. In: *Museologica Brunensia*, 2016/05/02, s. 51-52.

²¹ DESVALLÉS, André, MAIRESSE, F. (eds.). Key Concepts of Museology, Paris : Armand Collin, 2010. Český překlad této práce byl díky iniciativě brněnské UNESCO Chair vydán Technickým muzeem v Brně v roce 2011.

²² WAIDACHER, Friedrich. The irreplaceable one. On the demise of Zbyněk Z. Stránský. In: *Museologica Brunensia*, 5, 2016, č. 2 s. 75.

²³ STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav. Předmět muzeologie. In: *Sborník materiálů prvního muzeologického sympozia: Brno 1965*. Brno : Moravské muzeum, 1966, s. 30–33.

²⁴ BIEDERMANN, ref. 19, s. 59.

²⁵ SCHÄRER, Martin. Die Ausstellung: Theorie und Exempel, München: Verlag Dr. C. Müller-Straten, 2003.

²⁶ HEŘT, Jiří. Problémy popperovské falsifikace. In: Heřt, Jiří, Pekárek, Luděk. *Věda kontra iracionalita: sborník přednášek 2* Praha: Academia: 2007, citováno z <http://www.sysifos.cz/index.php?id=vypis&sec=1184908895>, dne 23. 5. 2018, nestránkováno.

²⁷ HORYNA, Břetislav. Teorie vědy, Úvodní poznámky. In: Horyna, Břetislav, Krob, Josef (eds.): *Cesty ke vědě. Jak správně myslet a psát*. Olomouc : Nakladatelství Olomouc, 2007, s. 127-128.

Bernadette Biederman má tedy naprostou pravdu, že se Stránskému nepodařilo svoje teorie falsifikovat, ale dodejme, že se o to nikdy nepokusil a ani by to nebylo možné.

Z pozic muzeologie je však třeba se více než falsifikací zabývat spíše problémem Popperových tří světů. Do kterého z nich vlastně patří muzejní sbírkový předmět? Můžeme říci, že do všech tří, ale vždy poněkud jinak.

Svět 1, svět reálných věcí, je jen částečně muzeologický. Je třeba jasně konstatovat, že pro prvotní selekci předmětu jsou muzeologické znalosti jen částečně využitelné. „Čistý“ muzeolog většinou nerozezná brouka A od brouka B a o jejich vzácnosti, respektive vzácnosti výskytu na dané lokalitě, neví nic, což pochopitelně platí i o broukově DNA. Při archeologickém nálezu muzeolog neví, zda jde o tavbu z doby bronzu či latěnu. Pokud už muzeolog na fotce rozpozná M. R. Štefánika, při zkoumání toho, zda jde o fotku běžnou či vzácnou (určování míry muzeality), nepracuje metodami muzeologickými, ale metodami historika či archiváře. Docent Stránský opakovaně uváděl, že si v této fázi muzeologie vypomáhá metodami jiných vědních oborů. Jestliže však muzeolog v terénu nerozpozná, co vlastně našel, obtížně můžeme věřit, že rozpozná, zda předmět do sbírky patří či ne. Zdánlivý rozpor je třeba dovysvětlit. V této první fázi selekčních procesů je odborník na bazální vědy (entomologie, archeologie) naprosto nezbytný, ale měl by mít alespoň základní muzeologické znalosti, především zaměřené na tvorbu sbírky. V této souvislosti Stránský uváděl na svých přednáškách příklad: *„Byli jsme svědky náhodného nálezu starého komplexně zachovaného obchodu. Přítomný historik neprojevil o nic zájem, dva umělečtí historici byli ochotni v krajním případě vzít zavěšenou mořskou pannu s váhami a etnograf velké struhadlo na želi. Náš návrh na uchování celku vzbudil u přítomných jen podiv. Akce skončila tak, jak si přáli „specialisté“.*“ Můžeme hovořit o názorném nedostatku muzeologických znalostí oborových specialistů. Vybavení onoho obchodu by bylo unikátem, minimálně po stránce komunikační. Názorně by dokládalo a vysvětlovalo zajímavou skutečnost (starý obchod), i když možná ani jedna jednotlivost neměla valnou hodnotu z hlediska historie, umění či etnologie. Pokládáme tento příklad za doklad toho, že i oborový specialista by měl při práci v terénu myslet i muzeologicky.

Docent Stránský měl nepochybně pravdu, ale muzeologické znalosti v tomto případě nesloužily k lepšímu poznání mořské panny či struhadla (tedy předmětů jako takových), ale k rozpoznání unikátního komunikačního potenciálu celku jako takového. Práce muzeologa s předmětem není činnost spojená s dokladem vědního oboru (brouk, struska), ale s předmětem jako kulturním statkem, což jsou všechny sbírkové předměty. Zde začíná pole muzeologie – programová tvorba sbírky, tezaurační procesy a umění vhodně sbírky odkomunikovat směrem ven z muzea. A to jsou činnosti s teoretickou bází, kterou se dané vědní obory (v našem příkladu entomologie, etnologie a archeologie) nezabývají.

Stránský ve své habilitační práci řeší problém Popperových tří světů po svém. *„Pouze s pomocí druhého světa můžeme poznat, hodnotit a porozumět tomu prvnímu – organickému i anorganickému.“*²⁸ Domníváme se, že by formulace mohla být malinko odlišnější.

Pomocí našeho vědomí, behaviorálních stavů, emocí apod. přece nemůžeme proniknout hlouběji do podstaty organické či anorganické podstaty předmětu. „Přidaná hodnota“ muzeologie je axiologická, je ve tvorbě systémů, strukturálního pojetí sbírky jako projevu lidského ducha. Tedy prostřednictvím muzeologie neporozumíme více organické či anorganické

²⁸ STRÁNSKÝ, Zbyněk, Zbyslav. *De museologia*. Habilitační práce, překlad do angličtiny, nedatováno, nepublikováno. V osobním držení autora.

podstatě předmětů. Měli bychom však poznávat, porovnávat a lépe chápat vztahy mezi nimi. Muzeologie, jak napsal Stránský již v roce 1979, je vědou finální, nikoli vědou kauzální.²⁹

Jedním ze zásadních problémů našeho muzejnictví je nepromyšlená selekce. Často přijímáme do sbírek předměty ve stylu „je to z regionu, tak se to do našeho muzea hodí“; dobře míněné, ale fakticky neužitečné dary; převody archeologického materiálu, který našel někdo, kdo v našem muzeu ani nebyl a muzejní sbírku nezná apod. Ale na tyto skutečnosti již bylo poukázáno dříve.³⁰

Muzeum tedy přijímá do svých sbírek muzejní předměty. Slovenský muzeolog Richard Senček upřednostňuje termín *objekt* před termínem *předmět*. Neboť termín předmět evokuje vztah jen ke hmotným objektům „pričom predmetom zbierok môžu byť aj nehmotné a imaginárne predmety“³¹. Tímto směrem se již dříve vydal jiný slovenský muzeolog Marcel Lalkovič upřednostňující pojem „múzejný objekt“, který chápe jako všeobecné a nezaujaté označení cíle naší intence, kdežto předmět je pouze pasivním protějškem.³² Tento slovenský (respektive český) výraz „objekt“ by plně korespondoval s anglickým „museum object“³³.

Specialista pracující v muzeu tedy vyjímá z univerza (terénu) předměty (objekty), které považuje za vhodné pro rozšíření své sbírky, ale kterým, jak jsme si již ukázali, muzeolog až tak nerozumí. Z. Z. Stránský opakovaně psal, že v této fázi si muzeologie vypomáhá metodami jiných věd. Zde alespoň částečně cítíme jakési nadřazování muzeologie nad jiné obory, jakoby muzeologie byla nějakou „vědou věd“, či dokonce „deux ex machina.“³⁴ Domníváme se, že i zde jedna z hlavních příčin nepřijetí muzeologie mnoha muzejními specialisty. Zdánlivý nesoulad můžeme vyřešit, respektive dovysvětlit i pouze s pomocí Stránského přístupu, který opakovaně v tomto případě psal o vyjímání potenciální muzeálie. Proto budeme terminologicky za muzejní předměty (objekty), za potenciální muzeálie považovat to, co přichází do muzea v rámci prvotní selekce. Muzeálií se pak stává ten muzejní objekt, který byl znovu prověřen v rámci druhotné selekce, byla potvrzena jeho příslušnost do sbírky. Druhotná selekce je pak nepřetržitý proces, neustálé zkoumání, zda předmět do sbírky patří či ne.

Z prakticistního pohledu můžeme problém uchopit takto: Věc z univerza přijatá do muzea (do prvotní evidence či do doprovodné evidence) se stává muzejním předmětem (objektem). Tento předmět (objekt) zařazený do druhého stupně evidence byl identifikován jako muzeálie a je za ni považován.

Muzejní praktici dobře vědí, že při přijetí rozsáhlých pozůstalostí, rozsáhlých souborů přírodnin či archeologického materiálu ani oborový specialista ihned nepozná, co vlastně má v rukou. Je to neroztríděný svět věcí, „svět 1“. Teprve hlubším zkoumáním se dostáváme

²⁹ STRÁNSKÝ, Zbyněk, Zbyslav. Postavení a úloha muzeologie v systému věd. In: *Muzeologické sešity*, 7, 1979, s. 3-11.

³⁰ Např. DOLÁK, Jan. Co vlastně dnešní muzea sbírají? In: VESELSKÁ, Dana. *Akviziční a de-akviziční činnost muzeí a galerií = Acquisition and de-acquisition activities of museums and galleries*. Praha : Židovské muzeum, 2014, s. 23-31. DOLÁK, Jan. K teorii sbírkotvorné činnosti muzeí: některé problémy muzejní selekce, lidský postoj ke světu a uchovávací vztah. In: *Teorie a praxe vybraných muzejních činností*. Brno : Technické muzeum v Brně, 2005, s. 4-11.

³¹ SENČEK, Richard. Teória zbierok a sústredovania. In: Senček Richard, R. (ed.). *História a súčasnosť zbierok a zberateľstva*. Banská Bystrica, Slovenská pošta, 2017, s. 203.

³² LALKOVIČ, Marcel. *Metamuzeológia. Obsahová náplň prednášok*, Banská Bystrica : Fakulta prírodných vied Univerzity Mateja Bela, Katedra ekomuzeológie, December 2006. Interní materiál.

³³ V tomto textu chápeme slova předmět i objekt jako synonyma. Mimo jiné proto, že anglický výraz „object“ je ve většině případů stejně překládán do češtiny slovem „předmět“, do slovenštiny jako „predmet“.

³⁴ STRÁNSKÝ, Zbyněk, Zbyslav. Museology: Deux ex machina. In: *ICOFOM Study Series*, 1988, no 15, s. 215-223. Pojem „deux ex machina“ Stránský převzal z teatrologie, kde znamená náhle se objevující, nečekané řešení. V tomto článku chápe muzeologii jako řešení obecných i konkrétních problémů muzejnictví. V závěru svého života Stránský naznačoval, jako by muzeologie byla řešením krize kultury, ekologických problémů či dokonce globální krize lidstva.

k bližšiemu poznaniu. Zde dochází často k první chybě. Když už se do muzea dostanou objekty, často příliš rychle je zařazujeme do evidence prvního stupně, jako plnohodnotné části sbírky. Při tom by bylo praktičtější přiznat jisté váhání, nechat si i nějakou dobu na rozmyšlenou a využít nástrojů doprovodné dokumentace³⁵, respektive pomocného fondu.³⁶

Jiří Žalman nabízí následující příklady doprovodné evidence:

- Soubor střepového materiálu z lokality hradiště "Slovanka", 3568ks, ke sbírkovým předmětům A 622-717.
- Soubor drobných hlodavců z lokality Brandýs nad Labem-Hluchov (konzervováno etanolem) 8 ks, ke sbírkovým předmětům P 87-102.
- Videozáznam interiéru chalupy v obci Lhota, 1 videokazeta, ke sbírkovým předmětům E 653-654.
- Soubor katalogů a fotografií z výstavy, 8 ks, ke sbírkovým předmětům M 243-245.³⁷

V praxi však tento klíčový proces probíhá fádne, bez velkého rozmýšlení, často spíše byrokraticky než muzeologicky. Předměty (většinou všechny) nabyté muzeem se bezodkladně zapisují do prvního stupně evidence, jako doprovodný materiál je považováno minimum objektů. Při této příležitosti je nutno upozornit, že už z logiky věci, ale dle platné legislativy, je sbírkový předmět určen pro trvalé uchování, není ho tedy možné vědecky zkoumat destruktivními metodami. To chápe „přirozeně“ spíše historik umění než třeba entomolog, když druhý jmenovaný většinou provádí zásahy do předmětu velmi radikální.

Kategorie „sbírkové předměty“ a kategorie „doprovodná dokumentace“ spolu sice bezprostředně souvisejí, ale z hlediska legislativy musejí být striktně odděleny což, mimo jiné, napomáhá s „doprovodnou dokumentací“ nakládat volněji, včetně povinností spojených s realizací pravidelné revize. Na druhé straně musí jít o „oboustrannou cestu“. Můžeme ji realizovat, pokud při důkladném a permanentním průzkumu naznáme, že sbírkový předmět by bylo vhodné držet jen v doprovodné dokumentaci a naopak, předmět původně zařazený pouze jako doprovodný má takovou cenu, že jej přeřadíme do kategorie „sbírkové předměty“. V Žalmanově příkladu se tedy původně vysoce ohodnocený hlodavec stane jen doprovodným materiálem a naopak, „drobný hlodavec“ bez komplexního určení se stane cenným sbírkovým předmětem. K tomu je však zapotřebí dvojí: odborný průzkum předmětu a muzeologické myšlení na straně jedné a nekomplikovanost administrativních kroků podle platné legislativy na straně druhé.

Zapsáním objektu do prvního stupně jakoby vše skončilo a dalším uvažováním nad příslušností objektu do sbírky se nezabýváme. Místo důkladného průzkumu objektu a zkoumání jeho místa ve struktuře sbírky si muzea jen hlídají zákonem danou lhůtu³⁸ pro vytvoření karty 2. stupně. Tento postup považují za jeden z rozhodujících omylů při tvorbě muzejních sbírek.

Vede nás k tomu i poněkud rigidní legislativa (v SR bohužel rigidnější než v ČR), ale hlavně

³⁵ Tento pojem používá platná česká legislativa.

³⁶ Částečně se této problematice dotkla Mgr. Viera Jurková ve své přednášce Pomocný fond – biele miesto v múzejnej evidencii. Vedenie Pomocného fondu v podmienkach VHÚ – VHM Piešťany, vyslovené na konferencii Fenomén kultúrneho dedičstva v spoločnosti – dejiny, súčasný stav a perspektívy IV. konané ve dnech 24. – 25. 4. 2018 v Bratislavě, na FiFUK. Z hlediska teoretické muzeologie je zcela lhostejné, zda tuto součást muzejní sbírek nazveme doprovodnou dokumentací či pomocných fondem.

³⁷ ŽALMAN, Jiří a kol. *Příručka muzejníková I.* Praha, Brno : 2002 s. 59.

³⁸ V ČR jsou to tři roky a SR dokonce jen dva.

nedostatek muzeologického přemýšlení.

Závěrem

Do kterého Popperova světa vlastně patří muzejní sbírkový objekt? Objekt reálně existující v univerzu má nepochybně svoji fyzickou podstatu, je zástupcem světa 1. Předpokládáme jeho muzealitu, je potenciální muzeálií. Jeho vyjímání z univerza a přetváření v muzejní objekt je spojeno s naším poznáváním, emocemi, myšlenkovými pochody, řešením problémů apod. tedy se světem 2. Vytváření sbírkového fondu, je provázeno jak poznávacím, tak i hodnotícím procesem. Ten nejen dovršuje identifikaci potenciálních muzeálií jako reálných muzeálií a zachycuje i soustavu sbírky. Sbírkou musíme chápat ani ne tak prizmatem kauzálních věd, ale jako věci, které patří k sobě, tedy jako jakousi strukturu, systém, či epistémé (Michel Foucault). A to je pole nepochybně muzeologické. Muzejní sbírka je dokladem něčeho, tedy svým druhem zmíněným „záznamovým médiem“, výsledkem myšlenkových pochodů, tedy světem 3. Tedy v Ivanou Holzbachovou zmíněném příkladu, že lidstvo vyhyne a na zemi se dostanou myslící bytosti, také prostřednictvím muzejních sbírek si mohou rekonstruovat nikoli minulé skutečnosti, ale naše stávající poznání o těchto skutečnostech. Muzejní sbírka, jako produkt člověka, tedy zachycuje i dějiny našich idejí.

Seznam použité literatury (References)

- BIEDERMANN, Bernadette (2016). The theory of Museology. Museology as it is –defined by two pioneers: Zbyněk Z. Stránský and Friedrich Waidacher. In: *Museologica Brunensia*, roč. 5, č. 2, s. 51-64.
- DESVALLÉES, André, MAIRESSE, Francois (eds.) (2010). Key Concepts of Museology. Paris : Armand Collin.
- DOLÁK, Jan (2005). K teorii sbírkotvorné činnosti muzeí: některé problémy muzejní selekce, lidský postoj ke světu a uchovávací vztah. In: *Teorie a praxe vybraných muzejních činností*. Brno : Technické muzeum v Brně, s. 4-11.
- DOLÁK, Jan (2014). Co vlastně dnešní muzea sbírají? In: VESELSKÁ, Dana. *Akviziční a de-akviziční činnost muzeí a galerií = Acquisition and de-acquisition activities of museums and galleries*. Praha : Židovské muzeum, s. 23-31.
- GILBERTOVÁ, Marie (2017). Průmyslová krajina města Brna jako významné dědictví a platforma pro kulturní a muzejní projekty. Druhá existence brněnských brownfieldů a bývalých slavných průmyslových objektů se zaměřením na textilní průmysl. In: *Muzeológia a kultúrne dedičstvo*, roč. 5, č. 1, s. 99-109.
- HEŘT, Jiří (2002). Problémy popperovské falsifikace. In: Heřt, Jiří, Pekárek, Luděk. *Věda kontra iracionalita: sborník přednášek 2* Praha: Academia: citováno z <http://www.sysifos.cz/index.php?id=vypis&sec=1184908895>, dne 23. 5. 2018, nestránkováno.
- HOLZBACHOVÁ, Ivana (2003). *Príspevky k otázkám filozofie vedy*. Brno : Masarykova univerzita, s. 42-68.
- HORYNA, Břetislav (2007). Teorie vědy. Úvodní poznámky. In: Horyna, Břetislav, Krob, Josef (eds.): *Cesty ke vědě. Jak správně myslet a psát*. Olomouc : Nakladatelství Olomouc, s. 127-128.
- LALKOVIČ, Marcel (2006). *Metamuzeológia. Obsahová náplň prednášok*. Banská Bystrica : Fakulta prírodných vied Univerzity Mateja Bela, Katedra ekomuzeológie, interní materiál.

- MAROEVIČ, Ivo. Analysing summary. In: *Object or document? Icofom Study Series 23*, Beijing: ICOFOM, 1994, s. 17-22.
- NEKUŽA, Petr (2016). Technika v muzejní kultuře. In: *Muzeológia a kultúrne dedičstvo*, roč. 4, č. 2, s. 67-74.
- PETŘÍČEK, Miroslav (1997). Úvod do současné filozofie. Praha: Hermann & synové.
- PREDANOCYOVÁ, Barbora – ŽABENSKÝ, Marián (2017). Funkčná konverzia banského kultúrneho dedičstva s akcentom na národné kultúrne pamiatky. In: *Muzeológia a kultúrne dedičstvo*, roč. 5, č. 1, s. 111-121.
- RUSSEL, Bernard (1993). *Logika, veda filozofie, spoločnosť*. Praha : Svoboda.
- SENČEK, Richard, R. (2017). Teória zbierok a sústredovania. In: Senček Richard, R. (ed). *História a súčasnosť zbierok a zberateľstva*, Banská Bystrica : Slovenská pošta, s. 202-219.
- SCHÄRER Martin (2003). *Die Ausstellung: Theorie und Exempel*, München : Verlag Dr. C. Müller-Straten.
- SLOUKOVÁ Danica (2003). *Sešity k dějinám filozofie. Pro studium na VŠE Praha. Filozofie 20. století. 1. část*. Praha : Oeconomica.
- SLOUKOVÁ Danica (2003). *Sešity k dějinám filozofie. Pro studium na VŠE Praha. Filozofie 20. století. 2. část*. Praha : Oeconomica.
- STRÁNSKÝ, Zbyněk, Zbyslav (1988). Museology: Deux ex machina. In: *ICOFOM Study Series*, no. 15, s. 215-223.
- STRÁNSKÝ, Zbyněk, Zbyslav (1966). Předmět muzeologie. In: *Sborník materiálů prvního muzeologického sympozia: Brno 1965*. Brno : Moravské muzeum, s. 30–33.
- STRÁNSKÝ, Zbyněk, Zbyslav (1979). Postavení a úloha muzeologie v systému věd. In: *Muzeologické sešity*, vol. 7, s. 3-11.
- STRANSKY, Zbyněk, Zbyslav (1994). Object-document, or do we know what we are actually colectioning? In: *Icofom Study Series 23*, Beijing: ICOFOM, s. 83-87.
- STRÁNSKÝ, Zbyněk Zbyslav (2005). *Archeologie a muzeologie*. Brno: Masarykova univerzita.
- VYSKOČIL, Aleš (2017). Kulturní dědictví a paměť industriálního centra (Případ textilního Brno). In: *Muzeológia a kultúrne dedičstvo*, roč. 5, č. 1, s. 83-98.
- WAIDACHER, Friedrich (2016). The irreplaceable one. On the demise of Zbyněk Z. Stránský. In: *Museologica Brunensia*, roč. 5, č. 2, s. 74 -75.
- ŽALMAN, Jiří. a kol. (2002). *Příručka muzejníková I*. Praha, Brno.